

ERGENLERDE ZORBALIK VE STRESLE BAŞETME

Yrd.Doç.Dr. Zeynep Deniz Yöndem
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı
Gölköy, BOLU

Arş.Gör. Tarık Totan
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı
Gölköy, BOLU

Özet

Okulda zorbalık okul iklimini ve öğrencilerin gelişimini olumsuz yönde etkileyici bir etkidir. Bu bakımdan etkili bir şekilde önleme ya da müdahale çalışmaları yapılabilmesi için bu olgunun bireysel ve sosyal özelliklerinin farklı yönleri ile aydınlatılmasına gereksinim vardır. Bu çalışmada farklı zorbalık statülerindeki ergenlerin, baş etme yaklaşımlarının belirlenmesi, cinsiyete ve sınıf düzeylerine göre başetme yaklaşımlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın katılımcıları 9.10. ve 11. sınıf düzeylerinden toplam 584 (333 kız, 251 erkek) ergenden oluşmaktadır. Verilerinin toplanmasında Yeniden Düzenlenmiş Olweus Zorba/Kurban Anketi (YDZ/KA) ve Stresle Başaçıkma Tarzları Ölçeği (SBTÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde, betimsel istatistik, Tek Yönlü Varyans Analizi, 2x4x5 (cinsiyet x farklı zorbalık statüleri x baş etme stratejileri) ile 3x4x5 (sınıf düzeyi x farklı zorbalık statüleri x başetme stratejileri) faktörlü ANOVA teknikleri kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular zorbalık davranışlarında yer alan ergenlerin % 27,23 oranında olduğunu göstermiştir. Farklı zorbalık statülerindeki ergenlerin kendine güvenli, iyimser, çaresiz ve boyun eğici başetme yaklaşımlarını kullanımları yönünden anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Sosyal destek arama yaklaşımında anlamlı fark olmadığı bulunmuştur. Cinsiyete ve sınıf düzeyine göre başetme yaklaşımlarının incelendiği çoklu varyans analizlerinde ortalamalar arasında farklar gözlenirse de anlamlı farklılıklar bulunmamıştır ($p>.05$). Araştırma bulguları literatürdeki başka bulgulara dayanarak tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Zorbalık, başetme, ergen, okul

Bullying and Coping with Stress in Adolescents

Abstract

School bullying is a factor that affects school climate and students' development in a negative way. Therefore, there is a need to shed light on the various aspects of individualistic and social characteristics of this phenomenon in order to carry out some prevention or intervention work in an effective way. The aim of the study is to determine the approaches of coping with stress of adolescents who are in varying statuses of bullying and to analyze their approaches according to gender and class level. The research is a survey study. The participants of the study are a total of 584 adolescents (333 females and 251 males) from 9th, 10th and 11th classes. The Reorganized Olweus Bully/Victim Questionnaire and the Ways of Coping with Stress Scale have been used to collect the data. Descriptive Statistics, One-Way Variance Analysis, the 2x4x5 (gender x statuses of bullying x coping strategies) and 3x4x5 (class level x statuses of bullying x coping strategies) ANOVA techniques have been used to analyze the data. The findings of the study suggest that the percentage of the adolescents that are involved in bullying is 27.23%. Significant differences have been observed related to the adolescents' - in varying bullying statuses - use of approaches of self-confidence, optimism, helplessness and submission. No significant difference has been found in terms of seeking social support approach. Although, some differences have been observed among the averages in multi-variance analyses in terms of coping approaches according to gender and class level, no significant difference has been found at the .05 level. The findings have been discussed based on some other findings in the literature.

Keywords: Bullying, coping, adolescent, school

GİRİŞ

Zorbalık aralarında güç dengesizliği olan bir ya da birden fazla kişinin bir kişiye yönelik, kasıtlı, tekrarlayıcı olumsuz eylemleri olarak tanımlanmakta ve bir tür akran saldırganlığı olarak nitelendirilmektedir (Furlong, Soliz, Simental ve Greif, 2004; Olweus, 2005; Roland ve Idsoe, 2001). Bu tanımda vurgulanan boyutlara bakıldığında zorbalığa maruz kalan kurban konumundaki kişi yaşça daha küçük ya da fiziksel olarak daha zayıf olduğundan

kendini savunmakta zorlanır. İkincisi bir defaya özgü değil, birçok kez tekrarlayan olumsuz eylemler zorbalık olarak nitelendirilmektedir (Kristensen ve Smith, 2003). Bir tür saldırganlık olarak da kabul edilen zorbalık fiziksel (vurma, itme, dövme), sözel (hakaret etme, alay etme gibi), ilişkisel-sosyal (sosyal ortamlardan yalıtma, hakkında söylenti çıkarma, dedikodu yapma) ya da elektronik ortamda (bilgisayar, telefon gibi) yapılabilmektedir (Berger, 2006; Smith, 2000).

Yurt dışında ve ülkemizde yapılan çalışmalar, okul zorbalığı kavramının son yıllarda eğitim literatüründe yer aldığını (Pişkin, 2002) ve gittikçe bu olgunun yaygınlaştığını yansıtmaktadır. Başlangıçta Olweus'un çalışmalarıyla Norveç, İsveç gibi İskandinav ülkelerinde gündeme gelen, daha sonra Avrupa ülkeleri ve bunlar dışında Japonya, Kanada, Amerika ve Avustralya dan tarama çalışmaları ve önleme çalışmaları ile bütün ülkelerde ilgi odağı olan çalışma alanlarından biridir. Bu konuya olan ilginin temel nedenleri olarak, insan hakları ve çocuk hakları ile ilgili bilincin artması, çocuk ve gençlerde gözlenen intihar olayları, medyaya yansıyan okulda şiddet haberleri gibi etkenler sıralanmaktadır (Smith, 2000).

Zorbalığın kısa ve uzun süreli fiziksel ya da psikolojik birçok etkisi bulunmaktadır. Bazı fiziksel belirtiler olarak baş ağrısı, mide ağrısı şikayetleri, konsantrasyon güçlükleri, uyku ve yeme ile ilgili problemler sıralanmaktadır. Yine uzun süreli etkileri olarak depresyon, sosyal kaygı, saldırganlık davranışlarında artış, öz saygı düşüklüğü, intihar riskinde artış, baş etme becerilerinde azalma ve travma sonrası stres bozukluğu gibi etkileri sıralanmaktadır (Flannery, Wester ve Singer, 2004; Furlong ve arkadaşları, 2004). Araştırmacılar aynı zamanda zorba, kurban, zorba/kurban ya da zorbalığa katılmamış olarak sınıflandırılan çocuk ya da ergenlerin bazı özellikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle zorbaların daha çok şiddet eğilimli, daha saldırgan oldukları, sosyal yeterliklerinin ve empati yeteneklerinin daha düşük olduğu ve antisosyal davranışlara daha fazla sahip oldukları belirtilmektedir (Furlong ve arkadaşları, 2004; Kristensen ve Smith, 2003). Andershed, Kerr ve Stattin (2001) tarafından İsveç'te ergenlerle yapılan bir araştırmanın bulguları ergenlerin okuldaki zorbalık davranışları ile sokaktaki şiddet davranışları arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Furlong ve arkadaşları (2004) zorbaların ev ortamını daha negatif ve daha çok otoriter olarak nitelendirdiklerini belirtmekte ve sosyal öğrenme modeline dayanarak erken çocukluk döneminde, özellikle ailede otoriter

disiplin yaklaşımı ve daha önce zorbalığa maruz kalma tepkisi olarak değerlendirilmektedir. Kurbanların ise akranlarına katılmakta zorlanan, iyi arkadaşlık ilişkileri kurmada yetersiz, öz saygısı daha düşük, daha kaygılı ve güvensiz, pasif ya da fazlası ile saldırgan, fiziksel olarak

ise daha küçük, daha zayıf ve güçsüz oldukları vurgulanmaktadır (Furlong ve arkadaşları, 2004; Kristensen ve Smith, 2003). Yani bir bakıma fiziksel, psikolojik ve sosyal statüleri zorbalara oranla daha düşüktür.

Çocuk ya da ergenlerin zorbalıkla başetme stratejilerine odaklaşan bazı araştırmalarda başetme tepkilerinin yaş ve cinsiyete göre değişebildiği gözlenmiştir. Salmivalli, Karhunen ve Lagerspetz (1996) 12-13 yaşında kurban statüsündeki ergenlerde, kızlarda çaresizlik (helplessness) ve karşı saldırı, erkeklerde ise karşı saldırı (counter aggression) zorbalığın başlaması ve sürmesi ile ilişkili bulunmuştur. Smith, Shu ve Madsen (2001)'in 10-14 yaşlarındaki ergenlerin başetme yaklaşımlarından zorbalığı önemsememe, zorbalık yapanlara bunu bırakmalarını söyleme, yetişkin bir insandan yardım alma, mücadeleden vazgeçme yaklaşımlarını daha çok kaçma, arkadaşlarından yardım alma, ağlama stratejilerini daha az kullandıklarını ortaya koymuştur. Yaşca daha küçük çocukların ağlamayı ağırlıklı kullandıkları, kızlar ve erkekler arasında da kullanılan stratejilerin önceliğinin kısmen değiştiği gözlenmiştir.

Okul ve zorbalık kavramlarının birlikte ele alınması temelde öğrencilerin kendilerini güvende hissettikleri olumlu bir sınıf ya da okul iklimi oluşturulmasını engelleyici niteliktedir. Aynı zamanda zorbalık davranışlarına maruz kalan öğrencilerin kişisel ve eğitsel gelişimlerinin olumsuz yönde etkilenmesi gibi bir risk bulunmaktadır. Bu bakımdan okulda zorbalığın bireysel, sosyal ve kültürel özelliklerinin belirlenmesine yönelik çalışmalara gereksinim vardır. Zorbalık davranışlarına katılan ergenlerin bireysel özelliklerinin belirlenmesi bir bakıma kültürel olarak bu olgunun tanınmasında diğer yandan okullarda bu soruna yönelik müdahale

yaklaşımlarının planlanmasında yararlı olacaktır.

Bu bakımdan bu araştırmada farklı statülerde zorbalık davranışları içinde yer alan ergenlerin başetme yaklaşımlarının belirlenmesi, cinsiyet ve sınıf değişkenleri açısından başetme yaklaşımlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları, Bolu Merkez ilçesinde, Milli Eğitim'e bağlı üç ortaöğretim kurumunun 9, 10 ve 11. sınıf düzeylerinden toplam 584 (333 kız, 251 erkek) ergenden oluşmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde, her okuldan yaklaşık eşit sayıda olmak üzere ve her sınıf düzeyinden random yöntemi ile iki sınıf alınarak oluşturulmuştur. Buna göre 9. sınıftan 198, 10. sınıftan 192 ve 11. sınıftan 194 ergen araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma katılımcılarının yaş aralığı 15-19 ve yaş ortalaması 16,5'dur.

Veri Toplama Araçları

Yeniden Düzenlenmiş Olweus Zorba/Kurban Anketi(YDZ/KA): Olweus tarafından 1983'te geliştirilen anket, 1996'da yeniden düzenlenmiştir. Kendini değerlendirme (self-report) niteliğindeki anket toplam 40 sorudan oluşmakta ve zorba, kurban, zorba/kurban ve katılmamış gibi farklı zorbalık statülerini ve fiziksel, sözel, dolaylı olarak farklı zorbalık türlerini belirlemeye yönelik olarak hazırlanmıştır. YDZ/KA'nın akran zorbalığını ve akran zorbalığına maruz kalmayı ölçmede evrensel olarak kullanılabilir bir anket olduğu belirtilmiştir (Solberg ve Olweus, 2003). YDZ/KA'nın 3., 4. ve 5. sınıflar için kullanılan "Küçük Sınıflar Formu"(Junior Version) ve 6. sınıftan başlayarak daha üst sınıflar için kullanılan "Büyük Sınıflar Formu" (Senior Version) bulunmaktadır. (Olweus, 1996:

akt. Greeff, 2004). Ankette zorbalık yapma ve zorbalığa maruz kalma her biri 7 madde ile ölçülmektedir. Yanıtlanmasında ise A (bu dönem hiç olmadı) ile E (haftada birkaç kez) arasında seçeneklerle zorba ya da kurban davranışının sıklığı belirlenmektedir.

Anketin Türkçe'ye uyarlama çalışması daha önce yapılmış (Dölek, 2002) ve zorbalık ile ilgili başka bazı araştırmalarda (Atik, 2006) kullanılmıştır. Anketin Türkiye'de ergenlerle yapılan çalışmalarda iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı, "Büyük Sınıflar Formu" için $\alpha=.71$ ve Küçük Sınıflar Formu" için $\alpha=.75$ olarak raporlaştırılmıştır (Atik, 2006). Bu araştırmanın örneklem grubunda Olweus Zorba/Kurban Anketinin kurban maddeleri için iç tutarlılık katsayısı $\alpha=.76$, zorba maddeleri için ise $\alpha=.82$ olarak bulunmuştur.

Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği (SBTÖ): Folkman ve Lazarus (Ways of Coping Inventory) tarafından geliştirilmiştir. Türkçeye uyarlama ve kısaltma çalışması Şahin ve Durak (1995) tarafından yapılmış olan ölçek toplam 30 maddeden ve kendine güvenli yaklaşım (7 madde), iyimser yaklaşım (5 madde), çaresiz yaklaşım (8 madde), boyun eğici yaklaşım (6 madde) ve sosyal desteğe başvurma (4 madde) olmak üzere 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin yanıtlanması 4'lü derecelendirme (0-Hiç Uygun Değil, 3-Çok Uygun) şeklindedir. Ancak ölçekte yer alan 1. ve 9. madde ters yönde puanlanmaktadır. Alt boyutlardan alınan yüksek puanlar bireylerin söz konusu yaklaşımı daha fazla kullandığını yansıtmaktadır. Ölçeğin uyarlama çalışmasında, geçerlik ve güvenilirlik analizleri klinik örneklem, üniversite öğrencileri ve yetişkinler olmak üzere farklı örneklemeler üzerinde yapılmıştır. Ölçeğin faktör analizi, ölçüt bağımlı ve karşıt grup karşılaştırmaları ile geçerlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçekte yer alan alt boyutlardan, kendine güvenli ve iyimser yaklaşım ile depresyon, kaygı, yalnızlık, strese yatkınlık ve A-tipi kişilik gibi psikolojik özellikler arasında negatif anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ancak çaresiz ve boyun eğici yaklaşım ile pozitif korelasyonlar bulunmuştur. Yine karşıt grup karşılaştırmalarında, kendine

güvenli ve iyimser yaklaşımı sorunsuz-rahatsız bireylerin, kronik olarak stresli olanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla kullandıkları raporlaştırılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik bulguları, kendine güvenli yaklaşım $\alpha=.62$ ile $.80$, iyimser yaklaşım $.49$ ile $.68$, çaresizlik $.64$ ile $.73$, boyun eğici yaklaşım $.47$ ile $.72$, sosyal desteğe başvurma $.45$ ile $.47$ arasında rapor edilmiştir (Şahin ve Durak,1995). Bu çalışmada alt boyutların iç tutarlılık katsayıları; kendine güvenli yaklaşım $\alpha=.76$, iyimser yaklaşım $\alpha=.67$, çaresiz yaklaşım $\alpha=.70$, boyun eğici yaklaşım $\alpha=.71$, sosyal desteğe başvurma $\alpha=.32$ olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri 2006-2007 bahar döneminde, Milli Eğitim Müdürlüğü ve okul müdürlüklerinden izin alınarak toplanmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı, isim yazılmaması gerektiği ve gizlilik ile ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Verilerin analizinde SPSS -15 paket programından yararlanılmıştır. Araştırma katılımcılarının farklı zorbalık statülerine göre sınıflamada yüzde, frekans gibi betimsel

analizlerden yararlanılmıştır. Farklı zorbalık statülerine göre başetme stratejilerinin belirlenmesinde Tek Yönlü Varyans Analizi tekniği kullanılmıştır. Bununla birlikte cinsiyet için $2 \times 4 \times 5$ (cinsiyet x zorbalık statüleri x başetme yaklaşımları) ve sınıf düzeyi için $3 \times 4 \times 5$ (sınıf düzeyi x zorbalık statüleri x başetme yaklaşımları) Üçlü Varyans Analizi tekniği kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi $.05$ olarak dikkate alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bulgularından, farklı statülerde de olsa toplam 584 ergenden 159'unun (% 27,23) bir şekilde zorbalık davranışları içinde yer aldığı gözlenmiştir (Tablo-1). Cinsiyete göre bakıldığında zorbalığın her iki cinsiyette birbirine yakın oranlarda (kızlar %11,41 ve erkekler %11,55) olduğu bulunmuştur. Ancak kızlarda kurban oranının (% 14, 11), erkeklerde ise zorba/kurban oranının (%12,35) daha fazla olduğu bulunmuştur. Sınıf dağılımlarına göre bakıldığında, alt sınıflarda zorba ve zorba/kurban oranları (%7,07, % 4,78) üst sınıflara oranla (%18,56, %11,86) daha düşük, kurban oranı ise tam tersine alt sınıflarda (%14,14) üst sınıflara (% 12,37) oranla daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 1. Farklı zorbalık statülerindeki ergenlerin cinsiyet ve sınıf düzeyine göre dağılımı.

	Zorba		Kurban		Zorba/Kurban		Katılmamış		Toplam
	n	%	n	%	n	%	n	%	
Kız	38	11,41	47	14,11	16	4,80	232	69,66	333
Erkek	29	11,55	28	11,16	31	12,35	162	64,54	251
9. Sınıf	14	7,07	28	14,14	12	4,78	144	72,72	198
10. Sınıf	17	8,85	23	11,98	12	6,25	140	7,29	192
11. Sınıf	36	18,56	24	12,37	23	11,86	111	57,22	194
Toplam	67		75		47		395		584

Farklı zorbalık statülerinde başetme yaklaşımlarının kullanımını yansıtan betimsel

analiz sonuçları Tablo-2’de varyans analizi sonuçları ise Tablo-3’de verilmiştir.

Tablo 2. Farklı zorbalık statülerinde stresle başetme yaklaşımlarına ilişkin ortalama ve standart sapma puanları

	Zorba (n=67)		Kurban (n=75)		Zorba/Kurban (n=47)		Katılmayan (n=395)		Toplam (n=584)	
	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S
Kendine Güvenli Yaklaşım	21,44	3,89	21,16	4,04	19,39	3,52	21,02	4,06	21,02	4,02
İyimser Yaklaşım	13,90	3,45	14,27	3,02	12,78	2,59	14,12	3,04	14,01	3,07
Çaresiz Yaklaşım	19,36	4,68	21,71	4,51	21,49	4,37	19,97	4,44	20,24	4,52
Boyun Eğici Yaklaşım	12,02	3,90	12,75	3,79	14,43	4,13	12,24	3,68	12,46	3,80
Sosyal Destek Arama	11,18	2,17	11,15	1,99	11,06	2,57	11,09	2,12	11,11	2,15

Tablo 3. Farklı zorbalık statülerine göre stresle başetme yaklaşımlarına ilişkin varyans analizi

Başetme Yaklaşımları	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	p
Kendine Güvenli Yaklaşım	Gruplar arası	135,447	3	45,149	2,831	,038*
	Grup içi	9249,222	580	15,947		
	Toplam	9384,669	583			
İyimser Yaklaşım	Gruplar arası	81,381	3	27,127	2,910	,034*
	Grup içi	5406,775	580	9,322		
	Toplam	5488,156	583			
Çaresiz Yaklaşım	Gruplar arası	317,473	3	105,824	5,301	,001*
	Grup içi	11578,019	580	19,962		
	Toplam	11895,492	583			
Boyun Eğici Yaklaşım	Gruplar arası	219,372	3	73,124	5,183	,002*
	Grup içi	8182,115	580	14,107		
	Toplam	8401,486	583			
Sosyal Destek Arama	Gruplar arası	,790	3	,263	,057	,982
	Grup içi	2688,871	580	4,636		
	Toplam	2689,661	583			

*P<.05

Tablo-3’de farklı zorbalık statülerine göre başetme yaklaşımlarının kullanımına ilişkin varyans analizi sonuçlarına bakıldığında; kendine güvenli, iyimser, çaresiz ve boyun eğici yaklaşımların kullanımında anlamlı farklar gözlenmiştir ($p<.05$). Sosyal destek aramada farklı zorbalık statüleri yönünden anlamlı fark gözlenmemiştir.

Varyans analizi sonucunda, gruplar arası karşılaştırmaların yapıldığı Benferonni testinde kendine güvenli yaklaşımı zorbalardan zorba/kurbanlara göre daha fazla kullandıkları bulunmuştur. İyimser yaklaşım katılmamış olanlarda zorba/kurbanlara oranla daha fazla kullanılmakta, çaresiz yaklaşım ise kurbanlarda

zorbalara ve katılmamış olanlara göre daha fazla kullanılmaktadır. Boyun eğici yaklaşım ise zorba/kurbanlarda zorbalara ve katılmamış olanlara oranla anlamlı düzeyde daha fazla kullanılmaktadır.

Farklı zorbalık statülerinde, cinsiyete ve sınıf düzeyine göre başetme yaklaşımlarının test edildiği üç yönlü varyans analizlerinde, anlamlı fark bulunmamıştır ($p>.05$). Ancak Tablo-4’de cinsiyete göre baş etme yaklaşımlarının ortalamalarına bakıldığında, kızların iyimser ve çaresizlik yaklaşımı, erkeklerin ise kendine güvenli yaklaşımı daha fazla kullandıkları gözlenmektedir. Sosyal destek arama yaklaşımının kullanım oranları her iki cinsiyette benzerlik göstermektedir.

Tablo-4. Farklı zorbalık statülerinde stresle başetme yaklaşımlarının cinsiyete bağlı ortalama ve standart sapma puanları

	Zorba		Kurban		Zorba/Kurban		Katılmayan		Toplam	
	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S
<i>Kendine güvenli yaklaşım</i>										
Kız	21,57	4,28	21,35	3,73	18,69	3,98	20,87	4,24	20,91	4,18
Erkek	21,28	3,38	20,86	4,55	19,75	3,28	21,23	3,78	21,01	3,78
Toplam	21,44	3,89	21,16	4,04	19,39	3,53	21,02	4,06	20,94	4,01
<i>İyimser Yaklaşım</i>										
Kız	13,67	3,36	14,19	3,00	12,35	2,65	14,15	3,01	14,01	3,05
Erkek	14,21	3,59	14,39	3,08	13,01	2,56	14,08	3,09	13,99	3,10
Toplam	13,90	3,45	14,27	3,01	12,78	2,59	14,12	3,05	14,01	3,07
<i>Çaresizlik</i>										
Kız	19,54	4,29	22,13	4,89	21,94	5,55	20,27	4,48	20,53	4,61
Erkek	19,11	5,20	21,02	3,76	21,25	3,70	19,53	4,37	19,86	4,37
Toplam	19,36	4,68	21,71	4,51	21,48	4,36	19,97	4,44	20,24	4,51
<i>Boyun Eğici Yaklaşım</i>										
Kız	11,69	4,27	12,52	3,87	13,36	4,38	12,01	3,46	12,11	3,66
Erkek	12,44	3,37	13,13	3,68	14,97	3,96	12,57	3,96	12,91	3,93
Toplam	12,02	3,89	12,75	3,79	14,43	4,13	12,24	3,68	12,46	3,80
<i>Sosyal Destek Arama</i>										
Kız	11,27	2,30	11,20	2,11	10,97	2,50	11,11	2,16	11,13	2,20
Erkek	11,06	1,99	11,08	1,81	11,10	2,48	11,05	2,08	11,06	2,09
Toplam	11,18	2,16	11,15	1,99	11,06	2,65	11,09	2,13	11,11	2,15

Tablo-5’de sınıf düzeylerine göre başetme yaklaşımlarının kullanımına bakıldığında, zorbalarda ve zorbalığa katılmamış olanlarda sınıf düzeyi yükseldikçe kendine güvenli yaklaşım ortalamaları artmaktadır. Ancak kurban ve zorba/kurbanlarda ise sınıf düzeyi yükseldikçe kendine güvenli yaklaşım ortalamaları düşmektedir. İyimser yaklaşım hemen hemen bütün farklı zorbalık statülerinde 9. sınıf düzeyinde daha fazla kullanılmakta, ancak sınıf düzeyi yükseldikçe

bu stratejinin kullanımında azalmalar gözlenmektedir. Kurban ve zorba/kurban statüsünde ortalamaların daha yüksek olduğu çaresizlik yaklaşımında, sınıf düzeyi yükseldikçe ortalamalar kısmen düşmektedir. Boyun eğici yaklaşımda ise kurban statüsünde sınıf düzeyi yükseldikçe artışlar gözlenirken, zorba statüsünde bunun tam tersine azalmalar gözlenmektedir. Sosyal destek arama yaklaşımında zorbalının üst sınıflara doğru sosyal desteği artarken kurban ve zorba/kurbanların sosyal desteği azalmaktadır.

Tablo-5. Farklı zorbalık statülerinde stresle başetme yaklaşımlarının sınıf düzeyine bağlı ortalama ve standart sapma puanları

	Zorba		Kurban		Zorba/Kurban		Katılmayan		Toplam	
	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S
<i>Kendine güvenli yaklaşım</i>										
9. Sınıf	20,14	3,84	21,32	4,01	20,58	3,60	21,37	3,98	21,23	3,94
10. Sınıf	21,06	4,83	22,09	4,48	19,71	3,29	20,71	4,02	20,85	4,12
11. Sınıf	22,13	3,34	20,09	3,50	18,61	3,55	20,94	4,19	20,78	3,99
<i>İyimser Yaklaşım</i>										
9. Sınıf	14,21	3,12	14,14	3,51	13,08	2,71	14,24	2,93	14,15	3,01
10. Sınıf	13,45	3,24	14,91	2,39	12,43	2,56	14,12	2,97	14,05	2,94
11. Sınıf	13,99	3,72	13,79	2,92	12,81	2,63	13,96	3,29	13,81	3,26
<i>Çaresizlik</i>										
9. Sınıf	18,86	5,39	21,99	4,66	22,61	3,25	20,41	4,45	20,65	4,54
10. Sınıf	20,46	3,54	21,97	4,30	21,62	3,80	20,08	4,12	20,44	4,10
11. Sınıf	19,03	4,89	21,13	4,66	20,83	5,12	19,25	4,74	19,63	4,83
<i>Boyun Eğici Yaklaşım</i>										
9. Sınıf	12,80	4,46	12,47	3,75	14,40	4,90	12,02	3,73	12,28	3,88
10. Sınıf	13,20	4,65	12,64	3,42	14,74	3,75	12,29	3,53	12,57	3,67
11. Sınıf	11,15	3,10	13,18	4,25	14,26	4,07	12,46	3,81	12,52	3,85
<i>Sosyal Destek Arama</i>										
9. Sınıf	10,86	2,18	11,11	2,25	11,67	2,43	11,16	2,05	11,16	2,10
10. Sınıf	11,68	2,60	11,65	1,72	11,25	2,76	11,22	2,00	11,31	2,08
11. Sınıf	11,06	1,95	10,73	1,88	10,63	2,56	10,81	2,35	10,83	2,24

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmanın betimsel bulgularından, zorbalık davranışlarında yer alma oranının kısmen yüksekliği (% 27,23), ülkemizde okullarda zorbalık olgusunun yaygınlığı hakkında fikir vermektedir. Pişkin (2002), farklı ülkelerde raporlaştırılan zorbalık oranlarının %4 ile %50 arasında değiştiğini belirtmiştir. Hatta ilköğretimden ortaöğretime doğru bu oranların düştüğü rapor edilmektedir. Farklı zorbalık türlerinin birlikte ele alındığı bir başka çalışmanın (Karaman-Kepenekçi ve Çinkır, 2001) bulguları bu araştırmanın bulgularını desteklemektedir. Bu ortak bulgular zaman zaman medyada yer alan okulda şiddet haberlerinin de kısmen yansıttığı üzere, bu olgunun eğitim sistemimizde öncelikli olarak ele alınması gereken önemli bir sorun olduğunu yansıtmaktadır. Bu araştırmanın bulgularından, zorba oranının kız ve erkeklerde benzer olduğu, kızlarda kurban erkeklerde ise zorba/kurban oranlarının daha fazla olduğu bulgusu başka araştırma (Furlong ve arkadaşları, 2004; Kristensen ve Smith, 2003; Olweus, 1995) bulguları ile benzerlikler göstermektedir. Yine sınıf düzeyi düştükçe kurban oranının daha fazla olması bulgusu da literatürdeki bulgularla (Olweus, 1995; Kristensen ve Smith, 2003; Furlong ve arkadaşları, 2004) paralellik göstermektedir. İlgili literatürde öğrencilerin yaşı arttıkça, sosyal ve fiziksel olgunlaşmaya bağlı olarak zorbalığın daha az rapor edildiği vurgulanmaktadır.

Araştırmanın bulgularından farklı zorbalık statülerinde başetme yaklaşımlarının farklılaştığı, zorbalarda kendine güvenli yaklaşımın; kurban ve zorba/kurbanlarda çaresizlik ve boyun eğici yaklaşımların, katılmamış olanlarda ise iyimser yaklaşımın anlamlı düzeyde daha fazla kullanıldığı bulguları literatürde yer alan zorbalarda daha popüler, daha güvenli oldukları (Furlong ve arkadaşları, 2004) bulguları ile benzerlik göstermektedir. Hatta zorba statüsündekilerin sosyal zekalarının daha yüksek olduğu ve bu becerilerini antisosyal bir şekilde sergiledikleri (Smith ve Brain, 2000) vurgulanmaktadır. Kurbanların ise boy, kilo gibi fiziksel; öz saygı, sosyal yeterlik gibi sosyal yönlerden daha

yetersiz oldukları; güvensizlik, depresyon, kaygı gibi duygusal özelliklerinin daha fazla olduğu (Furlong ve arkadaşları, 2004; Olweus, 1995), başkalarının güç gösterilerine karşı korku ve kontrol edememe duygularının daha fazla yaşadıkları (Smith ve Brain, 2000) bulguları bulunmaktadır. Yine zorbalıkla başetmede içselleştirme, ağlama, çaresizlik (Andreou,2001; Salmivalli, Karhunen ve Lagerspetz, 1996) yaklaşımlarının kullanıldığı bulguları ile benzerlik göstermektedir. Ancak Smith ve Brain (2000) zorba/kurban statüsündekilerin hem zorba, hem de kurban statüsü ile diğerlerinden kısmen farklılar gösterdiğini, aile ortamında zorbalığa uğramış olduklarını ve saldırgan kurbanlar olarak nitelendirilebileceğini belirtmiştir.

Cinsiyete göre başetme stratejilerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulgusu daha önce 4. sınıftan 9. sınıfa kadar ergenlerle yapılan çalışmanın (Kristensen ve Smith, 2003) bulgusu ile benzerlik göstermektedir. Ancak ortalamalara göre daha çözümlü ve daha az tercih edilen başetme yaklaşımlarına bakıldığında, kızların iyimser yaklaşım ve çaresiz yaklaşımı, erkeklerin ise kendine güvenli yaklaşımı daha fazla kullandığı gözlenmiştir. Kristensen ve Smith (2003) zorbalıkla baş etmede kendine güven/problem çözme stratejisinin en çok tercih edilen strateji olduğunu ve bunu sırası ile uzak durma, sosyal destek alma, içselleştirme ve dışsallaştırma stratejilerinin izlediğini bulmuştur. Furlong ve arkadaşları (2004) kızların dolaylı zorbalığa daha çok maruz kaldıklarını ve kızların akranlarından erkeklerin ise güvenli bir yetişkinden yardım almayı daha çok tercih ettiklerini rapor etmektedir.

Bu çalışmada, sınıf düzeyi yükseldikçe kendine güvenli ve iyimser yaklaşımın kullanımında azalma olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, ergenlerin okul yaşantıları ve kendi deneyimlerine dayanarak, zamanla olumlu çabalarını yitirdiklerini ve zorlanmalı durumlarla başetmede farklı çabalara yöneldiklerini düşündürmektedir. Sosyal desteğin diğer stratejilere göre kullanım oranının düşüklüğü bulgusu yabancı literatürde (Kristensen ve Smith, 2003; Furlong ve arkadaşları, 2004) zorbalığa uğrayan ergenlerin

akranlarından ya da yetişkinlerden sosyal desteği daha çok tercih ettikleri bulguları ile farklılaşmaktadır. Bu bulguya dayanarak başka ülkelerde zorbalığı önleme çalışmalarının başlatılmış olmasından dolayı ergenlerin sosyal desteğin önemi konusunda farkındalıklarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Oysa ülkemizde zorbalık ile ilgili tarama çalışmaları henüz yeni yeni raporlaştırılmaktadır. Bu bakımdan aktif olarak önleyici çalışmaların yapıldığı da pek söylenemez. Dolayısı ile ergenlerin bu sorunla baş etmede, genel olarak olumlu çabalarını yitirdikleri ve durumu pasif bir şekilde kabullenip çaresizlik, boyun eğme yaklaşımlarını ağırlıklı kullandıkları gözlenmektedir.

Araştırma bulgularının değerlendirilmesinde; örneklemin kısmen küçüklüğü, sadece bir ildeki okullardan seçilmiş olması nedeniyle farklı bölgelerdeki ergenlere genellenmesinde dikkatli olunmalıdır. Yine Stresle Başaçıkma Tarzları Ölçeği'nin kapsamında yer alan baş etme yaklaşımlarının belirlenebildiği, oysa zorbalıkla

baş etmede bu ölçekte kapsanmayan, ergenlerin kullandığı başka yaklaşımlar olabileceği dikkate alınmalıdır. Ayrıca Stresle Başaçıkma Tarzları Ölçeği'nde yer alan, sosyal desteğe başvurma boyutunun güvenilirlik katsayısının düşüklüğü bir sınırlılık olarak dikkate alınmalıdır.

Sonuç olarak araştırmanın bulguları zorbalığın ülkemiz için de geçerli bir sorun olduğunu yansıtmaktadır. Bu bakımdan zorbalığın tanınması, önleyici çalışmaların planlanması son derece önemlidir. Zorbalığı önleme çabalarında bazen bir ülkeden diğerine bazen bir okuldan diğerine değişebilen okul çevresinin kültürel özelliklerinin dikkate alınması gerekir. Okul rehberlik servislerinin koordinasyonunda önleyici çalışmalar planlanıp uygulanmalıdır. Önleme çalışmalarında okul ve sınıf düzeyinde çalışmaların yanı sıra bireysel olarak çalışmalar yapılabilir. Doğrudan zorbalığı önleyici çalışmalar yanında öğrencilerin başetme güçlerinin, problem çözme, çatışma çözme ve sosyal becerilerinin geliştirilmesi gibi kişisel rehberlik etkinlikleri ile dolaylı olarak zorbalığa yönelik önlemler alınabilir.

KAYNAKLAR

- Andreou, E. (2001). Bully/victim problems and their association with coping behaviour an conflictual peer interactions among school-age children. *Educational Psychology, 21*(1), 59-66.
- Andershed, H., Kerr, M. ve Stattin H. (2001). Bullying in school and violence on the streets: Are the same people involved? *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, 2*, 31-49.
- Atik, G. (2006). The role of locus of control, self-esteem, parenting style, loneliness and academic achievement in predicting bullying among middle school students. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.*
- Berger, K.S. (2006). Update on bullying at school: Science forgotten? *Developmental Review, www.sciencedirect.com. Doi:10.1016/j.dr.2006.08.002.*
- Dölek, N. (2002). Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve önleyici bir program modeli. *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.*
- Flannery, D. J., Wester, K. L. ve Singer, M. I. (2004). Impact of exposure to violence in school on child and adolescent mental health and behavior. *Journal of Community Psychology, 32*(5), 559-573.
- Furlong, M.J., Soliz, A.C., Simental, J.M. ve Greif J.L.(2004). Bullying and abuse on school campuses. *Encyclopedia of Applied Psychology, 1*, 295-301.
- Greeff, P. (2004). The nature and prevalence of bullying during the intermediate school phase. *Department of Psychology, The University Of The Free State, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.*
- Karaman-Kepenekçi, Y. ve Çınkır, Ş. (2002). Lise düzeyinde öğrenciler arasında kabagüç. *Yayınlanmamış Araştırma Raporu, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.*
- Kristensen, S.M. ve Smith, P.K. (2003). The use of coping strategies by Danish children classed as bullies, victims, bully/victims, and not involved, in response to different (hypothetical) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology, 44*, 479-489.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim, 2*(2), 531-562.
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science, 4*(6), 196-200.
- Olweus, D.(2005). *Bullying at school. What we know and what we can do.* Oxford: Blackwell Publishing.
- Roland, E. ve Idsoe, T. (2001). Aggression and bullying. *Aggressive Behavior, 27*, 446-462.
- Salmivalli, C., Karhunen, J. ve Lagerspetz, K. (1996). How do victims respond to bullying? *Aggressive Behavior, 22*, 99-109.
- Solberg, M. E. ve Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the olweus bully/victim questionnaire. *Aggressive Behavior, 3*(29), 239-268.
- Smith, P. K. (2000). Bullying and harrassment in schools and the rights of children. *Children & Society, 14*, 294-303.
- Smith, P. K. ve Brain, P. (2000). Bullying in schools: Lessons from two decades of research. *Aggressive Behavior, 26*, 1-9.
- Smith, P.K., Shu, S. ve Madsen, K. (2001). Characteristics of victims of school bullying: Developmental changes in coping strategies and skills. *Peer Harassment in School* (Ed. J. Jovonen & S. Graham), New York: Guilford Publications. 332-351.
- Şahin N. H. ve Durak, A. (1995). Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği: Üniversite öğrencileri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi, 10* (34): 56-73.